

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА

Серія «Постаті культури»
заснована 2017 року

Ігор Набитович

Сага мистецької родини:
Александр Фредро,
Софія Шептицька,
митрополит Андрей Шептицький

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2023

УДК 929.52(477.83/.86)"17/18"
Н137

Серія «Постаті культури»

Редколегія серії:

Андрій Пучков, Костянтин Сігов, Олексій Сінченко (головний редактор),
Елеонора Соловей, Леонід Фінберг (керівник проекту)

Набитович Ігор

Н137 Сага мистецької родини: Александер Фредро, Софія Шептицька, митрополит Андрей Шептицький. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. – 792 с. (Серія «Постаті культури»).

ISBN 978-966-378-914-9

Історія Галичини нерозривно переплелася з долею родів графів Фредрів і Шептицьких. Ця книжка – життєопис трьох знайомих постатей польської та української культури: драматурга Александра Фредра, «батька польської комедії», його доньки, малярки й письменниці Софії Шептицької та її сина – митрополита Української греко-католицької Церкви Андрея Шептицького, великого мецената української культури й науки. Відтак кожному з них присвячена тут окрема книга життя – книга творчості і праці на тлі їхніх епох. Доля цього мистецького роду – це й історія Галичини кінця XVIII – першої половини XX століття та народження тут двох модерних націй – українців та поляків.

УДК 929.52(477.83/.86)"17/18"

Науковий редактор: Іван Монолатій, доктор політичних наук, професор
Літературний редактор: Галина Набитович

Наукові рецензенти:

Ростислав Радишевський, доктор філології, професор
Володимир Антофійчук, доктор філології, професор

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Видання книги стало можливим за підтримки
Міжнародного фонду «Відродження»
Родини Ольги та Андрія Анісімових

*Публікація відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією
Міжнародного фонду «Відродження»*

На обкладинці використано зображення ікони митрополита
Андрея Шептицького «Христос серед хрестів або За гріхи світу» (фрагмент).
Мистецька колекція Патріярха Йосифа Сліпого. Рим

ISBN 978-966-378-914-9

© Набитович І., 2023
© ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДСЛІВ'Я	9
КНИГА 1. ЧАС ВІЙНИ І ТЕАТРУ	15
<i>Під сузір'ями Марса і Талії. Александер Фредро</i>	
КНИГА 2. ЧАС МАЛЯРСТВА, ЛІТЕРАТУРИ І ВІРИ	242
<i>Під омофором святого Луки. Софія Шептицька</i>	
КНИГА 3. ЧАС ВІРИ, ЧИНУ І МИСТЕЦТВА	476
<i>Sacrum et profanum. Митрополит Андрей Шептицький</i>	
ПОСЛІВ'Я	784
ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ	786

ПЕРЕДСЛІВ'Я

Історія Галичини нерозривно переплелася з долею родів графів Фредрів і Шептицьких. Галичина існувала понад сто літ як коронний край у складі Габсбурзької монархії, дещо видозмінюючись і трансформуючись. Після 1918 року вона перестала існувати на мапах історії. Край її юридичному буттю поклав розпад Габсбурзької монархії – однієї з імперій Європи й народження на руїнах Австро-Угорщини Західноукраїнської Народної Республіки та частини Другої Речі Посполитої. Навіть після війни цих двох держав, поразки першої з них, Галичина продовжувала жити у ментальних уявленнях як українців, так і поляків, євреїв, а досвід їхнього спільного життя в ній і надалі формував українсько-польські відносини у Східній Галичині. Ця територія називалася офіційно тоді Східною Малопольщею. У державницькій доктрині українців вона була Західною Україною – західною частиною розділеного між чотирма державами єдиного народу.

Ларрі Вулф назвав Галичину «рукотворним буттям», народженим після розподілів Речі Посполитої, «артефактом культури, винайденим у XVIII столітті, який на мить став чимось дуже натуральним, реальним у віці XIX-му, щоб остаточно зникнути і перемінитися у нереальний фантом у столітті XX-му. І все це сталося упродовж ста п'ятдесяти літ». На його переконання, Галичина «була винайденою, вигаданою, створеною, була штучною»¹.

Галичина своєю полікультурністю й багатомовністю була подібною до Вавилонської вежі. Генерал Юзеф Залуський писав у 1865 році до драматурга Александра Фредра про Галицький сейм: «...У нас у сеймі вживають різних мов: німецьку, польську, псевдо-руську – яка радше є московською, псевдо-гебрейську, *vulgo* єврейську, не обминаючи латинської, яка в актах колись уживалася, а дотепер ще цитовану...»².

¹ Larry Wolff, *Galicia Invented*, "Herito" 2015, No 21 (Quarterly), pp. 109–110.

² Barbara Lasocka, *Aleksander Fredro. Drogi Życia*, Warszawa: Errata 2001, s. 481.

Зрозуміло, що для кожного з народів, які населяли цю землю, – українців, поляків, австрійців, євреїв – Галичина є різним мітом і кожен із цих народів має різні місця пам'яті, які оточують цей міт неповторною аврою-оболонкою.

Галичина – це особливий часопростір, пройшовши крізь тунель якого витворився особливий тип українця-галичанина, що отримав у цій майстерні історії особливі грані його етноментальних характеристик, світобачення й світосприймання.

Й донині у різних частинах світу живе і єврейський міт Галичини, міт краю, яку залишили предки у пошуках землі обітованої, для віднайдення нових батьківщин. Міт польської шляхетської Галичини продовжує жити у комедіях Александра Фредра, а мітологічний світ австрійців, українців, поляків, євреїв – у творах Івана Франка, Леопольда фон Захер-Мазоха, Йозефа Рота, Юзефа Вітліна.

Найупізнаванішою постаттю Галичини XIX віку для польської культурної пам'яті й сьогодні залишається творець комедій Александер Фредро. Однією з наймаркантніших постатей Галичини першої половини XX віку для української культурної пам'яті є внук графа Фредра, митрополит Андрей Шептицький.

Ця книжка – життєопис трьох знайомих постатей польської та української культур: драматурга Александра Фредра, його доньки, малярки й письменниці Софії Шептицької та митрополита Української греко-католицької Церкви Андрея Шептицького. З перспективи малярської метафорики ця біографія трьох поколінь на тлі історії Галичини не є витвором академічного малярства, що на ній реальні історичні чи мітологічні постаті застигли в якомусь зоряному часі, величній миті історії й виражають певні мітологічні чи історіософські ідеї або суспільно-політичні доктрини. Це радше полотно, написане в імпресіоністичному ключі, де визначальним є не статика застиглої миті історії, а рух і динаміка історичного часу, окреслені нанесенням великої кількості мазків на полотно, що творять об'ємний простір його наративної історії. Це – імпресіоністична картина, де переміна джерела світла оповіді змінює масштаби експресії зображення окремих реальних постатей, увиразнює рух ідей і зміну національних та ментальних уявлень на такій картині. Цей життєопис-триптих, поруч з усім, є спробою створити, як на картинах імпресіоністів, внутрішні незалежні джерела світла – залучаючи листи, спогади, літературні та малярські твори, які

мали б посилити динамічні ефекти людських радостей, страждань і почувань на тлі півторастолітньої макроісторії.

Якщо розглядати цю історію як родову сагу, то можна уявити цей рід як велике родове галицьке дерево, яке закорінене в історію часів короля Данила, з потужним стовбуром шляхетського тривання у Речі Посполитій. Минувшина трьох поколінь тут представлена як крона – історія окремої родини в часи народження і становлення двох модерних націй – польської та української – в Габсбурзькій монархії та Другій Речі Посполитій.

Граф Александер Фредро належав до тієї когорти галицької шляхти, яка під французькими і польськими прапорами й імперськими орлами Наполеона Бонапарта зі зброєю в руках боролася за відновлення Речі Посполитої, а потім, коли прийшов крах цих сподівань, працювала для культурного й економічного розвитку Галичини – провінції на окраїнах Габсбурзької монархії.

Комедії Фредра напрочуд *галицькі*. Однак вони закорінені не лише у галицький простір, у галицьку шляхетську традицію, а й у мольєрівські характери, шекспірівські пристрасті в малозначних подіях на фоні суспільно-політичного життя Галичини кінця XVIII – першої третини XIX віку. Ці драматичні твори є мистецьким відображенням тієї Галичини, яка виростає на залишках шляхетської Речі Посполитої й достосовується до віденського трибу життя й мислення, до народженого новими ментальними мапами існування у провінції Габсбурзької монархії.

Зі смертю Фредра остаточно зачинилися двері Просвітництва у польській драматургії. Його нарекли «батьком польської комедії», бо він створив неповторні взірці творів, у яких назавжди залишиться світ шляхетської галицької Атлантиди. Усі комедії Фредра, які виставлялися при його житті, окрім останньої «Dożywocie» («Довічне утримання»), творять особливий простір щасливої Аркадії – шляхетського світу Галичини, зануреного у панському дворіку. Цей дворик стає обмеженим простором, у якому можливим є просте людське щастя, леліяння цінностей, які сформувалися упродовж десятків поколінь, які жили в ньому, плекаючи шляхетські цноти й культуру. «Довічне утримання» змінює часопростір Фредрівських комедій, стає особливим надламом шляхетського світу, зануреного у вимріяний світ колишньої Речі Посполитої, точніше б окреслити це, – у легенди життя галицької шляхти.

Власне цей шляхетський галицький простір є важливою межею, особливим кордоном, який розділяє етноментальні світи поляків та русинів / українців Східної Галичини. Саме цей поділ є найголовнішою причиною того, чому драматургія Александра Фредра, галицького автора, майже не знайшла свого відгуку в театральному, а беручи ширше, й культурному просторі українців Галичини. Супротивність цих двох етноментальних просторів, навіть подеколи й їхню ворожість, найяскравіше виразить Іван Франко у повісті «Основи суспільности».

Софія Фредро, майбутня графиня Шептицька, народилася й жила в добу, коли в європейському мистецтві (особливо після Весни народів, яка розтинає це століття по його екватору) починалися усе бурхливіші зміни, перехід від традиційного академічного малярства до народження нових мистецьких способів вираження світу, який знаменує імпресіонізм. Її смерть майже збігається із завершенням одного з етапів цих змін – із закінченням часів *Art Nouveau*. Ледь помітні вібрації цих перемін, хоч і означених ніби легкими мазками пензля маляр-імпресіоніста, однак можна відчутти в її малярській спадщині, віднайти в її листах, у спогадах про її сина, майбутнього Митрополита.

Особливістю її прозової спадщини є те, що вона творилася тільки для найближчого оточення й не була призначена для винесення на широкий загал.

Однією зі знакових постатей в українській історії ХХ століття є митрополит Андрей Шептицький. Йдеться не тільки про його суспільно-політичну, душпастирську діяльність. Він був великим меценатом української культури, малярем, знавцем світового мистецтва. За його кошти у Львові було створено Національний музей, якому Митрополит подарував свою багату мистецьку колекцію.

Рід батька Митрополита, який належав до одного із найстаріших шляхетських родів в Україні, відомий із часів Високого Середньовіччя. У ХVІІІ столітті кілька представників цього роду були єпископами львівськими та митрополитами київськими. Цей рід став фундатором неповторного бароково-рококового собору святого Юра у Львові. Наприкінці ХVІІІ століття цей рід окатоличився.

Митрополит Андрей Шептицький, повернувшись разом із братом – отцем Климентієм, до конфесійної традиції свого роду, модернізував Українську греко-католицьку Церкву, надав їй національного обличчя і за формою, і за внутрішнім змістом. Це дало змогу цій Церкві вижи-

ти у найскладніших історичних обставинах і в його часи, відродитися й тривати до сучасности.

Релігійну, політичну, культурологічну діяльність митрополита Андрея Шептицького варто розглядати на тлі його доби й біографії як цілісність – у контексті його доктрини про повернення Сходу до єдності з Апостольською столицею, очищення традицій української Церкви від привнесених у обрядовість і літургію латинських рис, повернення до візантійських джерел сакрального українського малярства, творення модерного сакрального мистецтва, яке б відображало як візантійські традиції, культурну звичаєвість Руси-України, так і їхні національно означені мистецькі, релігійно-духовні трансформації сучасности.

Меценатська діяльність митрополита Шептицького поширювала-ся й на будівництво сакральних споруд, освітню діяльність у Галичині, й у різних країнах Європи та Америки, на підтримку багатьох мистців.

У його культурній доктрині сформульовано було переконання, що основами будь-якої культури є «людська праця, наука, мистецтво й багато подібного». Але на першому місці, найважливішим патерном культури було: «шанувати людське життя, людську свободу...»³. Тому сотні врятованих ним, його братом, отцем Климентієм Шептицьким, кліром Української греко-католицької Церкви, людських життів – це реалізація не словом, а ділом його доктрини життя-як-мистецтва, життя-як-Істини. Під час німецької окупації митрополит Шептицький урятував рабина Львова Кагане та його сім'ю, синів львівського рабина Левіна, сотні інших єврейських дітей, чоловіків і жінок, приречених на смерть у концтаборах і в газових камерах.

Митрополит Андрей Шептицький благословляв і чував над акцією рятування євреїв, які проводив чорний і білий клір Української греко-католицької Церкви. Але його так і не визнано Праведником народів світу. І це невизнання є виразом найвищої несправедливості й невдячності у сучасному світі.

У Давньому Римі існувала особлива форма покарання – *damnatio memoriae* або прокляття пам'яті – посмертне приречення на замовчування та забуття. Імена тих, кого було засуджено на *damnatio memoriae*, усували з документів, пам'ятників, а скульптури, горельєфи й барельє-

³ Митрополит Андрей Шептицький, *3 філософії культури*, [у:] Idem, *Спільні пас-тирські послання 1899–1914 pp.*, Том IV, Львів: Артос 2013, с. 723.

єфи з їхніми зображеннями розбивали, будинки розвалювали, на малярстві їхні обличчя затирали. Подібне сталося на довгі роки й із пам'яттю про рід Фредрів-Шептицьких.

Родинна сага роду Фредрів-Шептицьких є спробою у скалках розбитого свічада історії, кожна із яких відбиває лише частинку неба минулих подій, побачити час і людей, помітити зорі, під якими вони народилися і вирости, відчувати їхні тривоги, надії, миті кохання, любов до батьків і дітей, до рідної землі, передати їхнє релігійне світовідчуття й творчі інспірації, їхній пошук своєї конфесійної й національної самоідентифікації. Це спроба ніби зі смальтових кубиків і окрушин спогадів, листів, історичних джерел і художніх творів створити мозаїку буття однієї мистецької родини певного часу – в контексті історії Галичини кінця XVIII – першої половини XX віку.

КНИГА 1. ЧАС ВІЙНИ І ТЕАТРУ

Під сузір'ями Марса і Талії. Александер Фредро

When we're born, we cry because
we've arrived on the stage of life,
like all the other fools.

(Ми плачемо, вродившись, бо мусим
Дурну комедію на світі грати...)

Вільям Шекспір. Король Лір
(Переклад Максима Рильського)

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.
(Від величного до смішного – один крок)

Наполеон Бонапарт, імператор Франції

Lecz nigdy, nigdy, to potomność przyzna,
Zawiści, zemsty, ni fałszu trucizna
Nie tknęły moich stron...

(Але ніколи, ніколи, й се визнають потомки,
Ні заздрощів, ні помсти, ні фальші отрута
Не торкнулися моїх сторінок...)

Александер Фредро. Старий співак

Рід Фредрів уріс в українсько-польське пограниччя. Перемишльська земля, по якій цей рід розсіявся, була одним із удільних князівств Рюриковичів, входила до складу Руського королівства. Александер Фредро в автожиттеописі писав, що Перемишльська земля «з давніх-давен була гніздом родини Фредрів».

Дехто з істориків називає рід Фредрів українським¹. Після приєднання цих земель королем Казімежем Великим до Польської держави ці території починають колонізуватися й навіть давні руські шляхетські роди полонізуються. Українська земля у ті далекі часи стає для роду

¹ Krzysztof Stopka, *Historyczne początki rodu Szeptyckich*, [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały* / Red. Andrzej A. Zięba, Kraków 1994, s. 11.

Фредрів тим життєвим простором, який живив покоління шляхетського роду. Перші згадки про Фредрів походять із початку XV віку – в останні роки правління короля Владислава II Ягелла, хоча початково це прізвисько записане як Фрідро². Збережений на палаці у Беньковій Вишні родовий герб Фредрів Боньча із зображенням єдинорога і гаслом «*Friede – herr*» має легендарну основу. В часи короля Казімежа Великого, який приєднав Галичину до Польської корони, лицар Добеслав Мержб у бою здолав якогось німецького лицаря і той просив про милосердя: «*Friede – herr*» («Мир, пане!»). Від цього й начебто пішло родинне прізвисько нащадків Добеслава.

Фредри займалися господаркою, служили Речі Посполитій, обирали послів на елекційні сейми, які мали обрати чергового володаря-короля. Доля роду Фредрів тісно лучилася й перепліталася з історією Речі Посполитої.

В історії шляхетського роду Фредрів не бракувало не тільки зацних лицарів, але й розбишак, забіяк і розбійників. Один із них – Павел Фредро, син Яна, Перемишльського каштеляна. Цей шубравець хоч і студіював у Франції, мандрував по Європі, був свавільником і учасником приватних воєн – навіть із рідною мамою. Його посаджено до вежі-в'язниці, а в 1654 році визнано божевільним. У другій половині XVII віку прославився своїм розбишацтвом і Александер Фредро, Перемишльський підчаший. Цього шаленця засудили до вигнання³.

У другій половині того ж віку може найбагатший із роду Фредрів Кароль, кросненський староста, який «купався у золоті й іскрився від коштовних каменів», коли виїжджав на шляхетський сеймик до Судової Вишні, надсилав наперед свою придворну гвардію, яка, стаючи на постій, грабувала місцевих селян-русинів, гвалтувала й чинила найдикішу сваволлю⁴. Цей магнат Фредро тероризував і шляхту. Року 1669-го, під час елекції короля Міхала Корибути Вишневецького (сина Ієремії, нащадка Байди Вишневецького), цей Фредро був убитий шляхтичем Марціном Контським у суперечці за помешкання для своєї приватної армії.

Драматург Александер Фредро вважав себе прямим нащадком політика й письменника Анджея Максиміліяна Фредра. Той Фредро

² Adam Boniecki, *Herbarz Polski, Część 1, Tom V, Warszawa 1902, s. 313.*

³ Władysław Łoziński, *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku, Kraków 1960, Tom 1, s. 188.*

⁴ Władysław Łoziński, *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku, Kraków 1960, Tom 2, s. 92.*

КНИГА 2. ЧАС МАЛЯРСТВА, ЛІТЕРАТУРИ І ВІРИ

Під омофором святого Луки. Софія Шептицька

... Те, що дав світ,
вітер із половиною розвіє...

*Ельжбета Дружбацька, поетеса епохи Бароко,
прапрапрабабуся Софії Шептицької*

...Описати її [Софії Шептицької] життя.
А було воно таким повним,
що було б шкода, якби для майбутніх поколінь
пам'ять про нього була втрачена...

*Лист Казимира Шептицького (о. Климентія)
до брата Станіслава у Маньчжурію*

21 травня року Господнього 1837-го, у кам'яниці Юдка на вулиці Сикстусській у Львові, столиці однієї із забутих Богом провінцій Габсбурзької монархії Галичині, у Александра і Софії Фредрів народилася дівчинка. Коли лікар приніс доню і подав її на руки матері, то промовив фразу, яка містила у собі всі надії й очікування останніх років Фредрів: «Отепер, отже, всі ваші бажання довершилися!» Щасливому батькові було тоді 44 роки, матері – 39. Її назвали Софією (Зофією) Цецилією Констанцією.

Того ж року Божого у столиці Королівства Баварія Мюнхені, у Святвечір за григоріянським календарем, дружина герцога Баварського Максиміліяна Віттельсбаху й, заразом, донька першого короля Баварії Максиміліяна I Йозефа Людовіка повила дівчинку, яку назвали Елізабет Амалією Евгенією.

Консталяція зірок долі та доби принцеси Елізабет Баварської зі знаменитого роду Віттельсбахів дивним чином перегукується із долею графині Софії Фредро, майбутньої дружини графа Шептицького – із

давнього руського / українського роду, який тягне свою історію із часів короля Руси-України Данила.

Принцеса Елізабет Віттельсбах та графиня Софія Фредро народилися у різних країнах і ніколи не зустрічалися. Але їхні долі є маркантними для порівняння на тлі подій XIX віку, дають змогу побачити їх часи у багатомірному калейдоскопі – однієї на тлі історії Європи, а другої – на мапі історії Галичини.

Їхні життя закінчилися майже одночасно, завершуючи й історію «довгого» XIX віку. Перша загинула на пристані у Женеві від удару в серце загостреним напилком італійського терориста; друга відійшла, хоч і важко хвора, але в любові на окраїні Габсбурзької монархії в селі Прилбичі – серед рідних і близьких їй людей.

Перша народила сина, який мав стати володарем величезної світової монархії, але закінчив життя самогубством. Друга ж повила сина, який став князем Церкви і батьком для однієї з гілок народу, який століттями, втративши свою державність і еліту, блукав у темряві й бездоріжжі історії, шукаючи своєї ідентичності й повернення на битий шлях державного життя...

Вулиця, на якій народилася Софія, яка одним кінцем виходила до Полтви і центральних алей променадів львів'ян, а другим – до греко-католицької семінарії.

Як і її батько, Софія подавала приблизну дату свого народження: 20 або 21 травня 1837-го. Її хрещеними батьками були Марія Яблонівська, донька одного з братів матері – Казімежа, майбутня дружина Генрика Фредра, молодшого батькового брата, та приятель батька Ян Нетребський.

У той рік, коли Софія прийшла на світ, Фредри закінчили будівництво нового будинку – палацу в Беньковій Вишні. В її спогадах він займав особливе місце. Тут починалося її дитинство, тут родичі проводили теплі місяці року – від весни до осені.

У Львові Фредри з 1838 по 1845 рік мешкали в кам'яниці Бавера – навпроти саду отців-бернардинів.

Першим дитячим враженням, яке зринало із глибин її спогадів, «було щось темне, понуре, як густими деревами затіненої дороги. Поміж тінями сонце клало ясні свої плями на землю»¹. Цілком можливо, що цей

¹ Zofia z Fredrów Szeptycka, *Wspomnienia z lat ubiegłych*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1967, s. 36–37.

КНИГА 3. ЧАС ВІРИ, ЧИНУ І МИСТЕЦТВА

Sacrum et profanum.

Митрополит Андрей Шептицький

...Для юдеїв я був, як юдей, щоб юдеїв набути...
Для слабких я був слабким, щоб слабких навернути.
Для усіх я став усім, щоб врятувати бодай деяких.
А се я роблю для Євангелії, щоб стати її спільником...

Апостол Павло. Послання до коринтян (9 : 22)

У найбільших шедеврах світового мистецтва артистизм прихований під простотою й природністю, у яких ніхто не домислюється титанічної праці й величезного таланту...

Митрополит Андрей Шептицький.

Зі спогадів про брата Альберта

Перед народженням Романа Марії Александра, третього сина у родині Шептицьких, його мати Софія переживала екзистенційну катастрофу, спричинену смертю її первістка Стефана. «Мое життя не було легке, ані світове, ані може веселе...», – визнавала вона через літа, однак запевняла, що хоч і «багато я перенесла втрат у житті, а все-таки ще сьогодні мушу ствердити, що жакливішої депресії, як при смерті тієї первородної дитини, я ніколи більше не переживала – може, тільки тому, що як дитина, так і душевне терпіння були первородними.

Я любила його пристрасно й страшенно страждала. Упродовж декількох тижнів вигляд і голос другого сина, тоді однорічного Ізя (Юрія), були для мене справжнім стражданням».

Материнська розпука за втраченим синочком була одним із пренатальних відчуттів майбутнього Митрополита, бо «очікуваною дитиною я ні не тішилася, ні задля неї не стримувалася у своїх жалях. До крайньої втоми я ходила по кімнатах, або по найдальших стежках саду й,

коли ніхто мене не міг бачити, у приступах тваринної туги я голосно стогнала»¹.

Третій син Шептицьких Роман Марія народився у Прилбичах через вісім місяців після смерти Стефана, на третій день жнив, 29 липня 1865 року. Майже перед самими пологами Софія знову блукала садовими стежками й тужила. Народження дитини сподівалися пізніше. Ощасливлений дідусь Александер Фредро того ж дня писав до доньки: «Було се для мене несподіванкою, бо допіру після 6-го [серпня] я сподівався [сієї] відомости. Богові стократ дякувати, що все відбулося щасливо»².

Як і усіх інших синів Шептицьких, 9 серпня Романа Марію охрестив у костелі у Брухналі отець прелат Марцін Узарський. Він був на цій парафії від середини 1860-х – третину століття – до 1896 року. До того, після закінчення семінарії в Перемишлі, мав парафію у Дрогобичі.

За кілька днів до народження Романа до Прилбич прибула мати Софії, а Маздуня виїхала до Львова – наглядати за дітьми Яна та Фредром-старшим.

Коли народився Роман Марія, Софія Шептицька пережила містичне відчуття присутності первістка, який перед тим помер і якого вона нарешті змогла відпустити зі свого життя. «Я була дуже ослаблена, й мені не дозволяли заснути, бо боялися, що я знепритомнію. Коли я врешті заснула, уві сні я виразно відчула [присутність] Стефця, хоч і не бачила його, як він став біля мого ліжка й поклав на ньому новонароджену дитину; я се чудово зрозуміла й зрозуміла також, що, давши її мені, він відходить тепер у мирі. Прокинувшись, я попрохала подати мені дитину й без жодного спротиву відчула, що колишній жадливий біль припинився, що я люблю дітей, яких Господь мені залишив і що тамте моє любе дитятко, може вже спочивати в мирі», а «виношена в турботах і смутку ся дитина [Роман. – Авт.] ніби засвітила в домі соняшний промінь...».

У дитинстві в родині його називали Ромтухом, Мітоном, Мітусем. Вже тоді Софія зауважувала, що Роман «до Стефця був подібний не тільки з лица і сильної будови, але також, коли почав говорити, його перші слова були такі самі й так само по-дитинному перекручені, як

¹ Софія з Фредрів Шептицька, *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади* / Переклад із польської Дмитра Микитюка, Львів: Свічадо 2015, с. 13, 14.

² Aleksander Fredro, *Pisma wszystkie*, Tom 14: *Korespondencja*, Warszawa: PIW 1976, s. 213.

ПОСЛІВ'Я

Історія життя, творчости, меценатської діяльності трьох поколінь роду Фредрів-Шептицьких – офіцера армії Наполеона і драматурга Александра Фредра, його доньки – малярки й письменниці Софії Шептицької та їхнього онука і сина, митрополита Української греко-католицької Церкви Андрея Шептицького, князя Церкви й національного провідника – нагадує імпресіоністичне полотно, на якому фарби надій і розпачу, творчого горіння, життєвої борні мерехтять світлом та тінями повноти людського існування.

Александр Фредро ще за життя став «польським Мольєром», уважним глядачем і мистецьким виразником життя Галичини часу сутінків шляхетської Польщі, її завершення й нидіння. Його сміх і гумор найчастіше гіркий, із пащиною відчуття проминання цього шляхетського світу.

Після воєн Наполеона Галичина загалом була центром австрійської культури. Яскравою постаттю тут був Моцарт. Йдеться, звичайно ж не про Вольфганга Амадея Моцарта, а про його сина – Франца Ксавера Вольфганга, наймолодшого сина великого композитора, який народився у рік смерти батька.

Моцарт-молодший визнавав себе «представником віденської культури в провінції»¹. Він приїхав у Галичину в 1808 році як вчитель музики і провів тут головні роки творчости.

Творчість Александра Фредра поступово перетворить Галичину й у центр польської культури.

Його донька Софія залишиться в історії як тонкий обсерватор людського буття у листах і спогадах, оповіданнях і картинах, які писалися й малювалися не для широкої публіки, а тільки для найближчих, для родини і друзів. Вона – *homo religiosus* – людина релігійна, для якої світ

¹ Larry Wolff, *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*, Stenford: Stenford University Press 2010, p. 65.

sacrum був живою реальністю. Для галичан-українців вона стала тим, ким для угорців є баварська принцеса Елізабет Віттельсбах, дружина царя Франца Йозефа I, королева-консорт Угорщини – символ надії на угорську незалежність. Софія Шептицька для бездержавних українців подарувала великого Митрополита Андрея і блаженного священномученика Климентія, для поляків – генерала Станіслава Шептицького, одного з тих, хто долучився до відновлення Польської держави.

Митрополит Шептицький, завдяки якому були врятовані життя сотень євреїв, хоч і не визнаний офіційно, є і завжди буде Праведником народів світу. Для галичан-українців він став князем Церкви, символом надії їхнього національного відродження та меценатом і провідником ренесансу української культури, зокрема й сакрального мистецтва. Його культурницька праця перетворила Галичину в один із найбільших центрів української культури першої половини ХХ віку.

Сага мистецького роду Фредрів-Шептицьких – особливе уособлення історії Галичини, життя на пограниччі української та польської, австрійської та єврейської культур і світів, пошуків своєї релігійної та національної самоідентичності.

Ходорів-Люблін, січень 2019 – січень 2022